

SIPOS KATALIN

A nyelvi kisebbségek védelme Olaszországban

Bár Olaszország nemzetiségi szempontból Nyugat-Európa egyik legtarkább állama, a másnemzetiségűek alakosság alig két százalékát teszik ki. A különleges jogállású régiók kapcsán ismert kisebbségeken: a németeken (Dél-Tirol), a walliszieken (Aosta), a franciákon (Aosta), a szlovéneken, horvátokon (Veneto, Friuli-Venezia-Giulia), a rétoromán ladinokon (Trentino-Alto Adige) és friulánokon (Friuli-Venezia Giulia) kívül Olaszországban vannak igen kis létszámú nyelvi kisebbségek is, például a görögök (Apulia, Szicília), a provanszálók (Piemont), a katalánok (Szardínia) és az albánok (Kalábria, Szicília). Egyes elemzések külön nyelvként értelmezik a szardíniaiak többsége által használt, különböző dialektusokra épülő szárd nyelvet. Jelentős a cigány népesség is, de a nyugat-európai gyakorlatnak megfelelően ezt nem kezelik etnikai kisebbségként. A bevándorlás eredményeként megjelent a főként afrikai eredetű új kisebbség.

Az egy tömbben élő nyelvi kisebbségek jelenlétét az alkotmány 6. cikkelye is tükrözi, leszögezve, hogy a Köztársaság megfelelő szabályokkal védi a nyelvi kisebbségeket. Erre az alkotmányos tételre alapozva az olasz Alkotmánybíróság a kisebbségvédelmet hosszú ideig kizárólag a központi állami szervek feladatának ítélte, s az ilyen jellegű regionális jogszabályokat alkotmányellenesnek minősítette. Álláspontja 1983-ban változott (313. számú döntés), amikor is azt valamennyi közhatalmi szerv mindenkori illetékességi területéhez kötötte. Ezt követően a kormány az összes nyelvi kisebbség védelmét célzó, általános törvény tervezetét terjesztette elő, amelynek szenátusi elfogadása még nem történt meg.

Egyébként az olasz központi törvények és a különleges jogállású régiók statútumai különbözőképpen közelítik meg a kisebbségi problémát. Ez egyrészt abból adódik, hogy a dél-tiroli németek és a trieszti szlovének védelmét nemzetközi megállapodások is előírják, másrészt abból, hogy az olasz alkotmány egyidejűleg deklarálja az egységes nemzet elvét és a nyelvi kisebbségek védelmének kötelezettségét.

Jogegyenlőség, kulturális autonómia (szlovének, franciák, provanszálók)

A Trieszt körzetében élő szlovén nyelvű kisebbség jogállásáról és védelméről az 1954. évi négyhatalmi egyezmény, majd az 1975. évi olasz jugoszláv szerződés intézkedett. Ezek alapján Olaszország vállalta az olasz zónában élő trieszti szlovének polgári és politikai jogegyenlőségének biztosítását és etnikai-nyelvi sajátosságaik védelmét. Ez utóbbi elsősorban a szlovén iskolák működtetésében jut kifejezésre. Egyébként az 1975. évi szerződésben vállalt nemzetközi kötelezettségek (például Trieszt mint autonóm provincia) átültetése az olasz belső jogba még nem jutott előbbre.

Trieszt egyúttal Friuli-Venezia Giulia régió székhelye. A régióban - az alkotmány 6. cikkelye és átmeneti rendelkezése alapján - a védelem a más nyelvet beszélő egyes állampolgárok és az olasz anyanyelvűek egyenjogúságának biztosítására, valamint az etnikai és kulturális sajátosságok garantálására irányul. A régió törvényei azt is kimondják, hogy ha valamelyik településen a nyelvi kisebbség eléri az összlakosság 25 százalékát, akkor kétnyelvű közfeliratokat kell alkalmazni. Hasonló előírás vonatkozik a közigazgatás nyelvhasználatára is.

Valle d'Aostában a többséget alkotó francia nyelvi közösség egészének érdekvédelmét törvényesítették. Jogi helyzetükről legutóbb az 1978. május 16-i, 196. számú törvény rendelkezett. Ez elsődlegesen a francia nyelv használatát garantálja az iskolaügy és a kultúra terén. A helyi közigazgatási hatóságok kötelesek biztosítani a kétnyelvűséget a közhivatalokban és a közokiratok esetében.

A közönséges jogállású Piemont régióban a kis létszámban ott élő provanszálók és német nyelvűek számára az 1979/30. számú törvény biztosította nyelvük helyi szinten történő használatát.

Dél-Tirol - területi autonómia

A nyelvi kisebbséghez kapcsolódó területi autonómia sajátos, provinciához kötődő és nemzetközi szerződéseken alapuló formája jött létre Dél-Tirol (Alto-Adige provincia) esetében, ahol a kb. 430 ezer fős lakosság 66 százaléka német, 30 százaléka olasz és 4 százaléka ladin nyelvű.

A dél-tiroli kérdés 1946-1972 között

A második világháború utáni békeszerződések sorában kisebbségvédelmi szempontból is jelentős esemény volt az a kétoldalú egyezmény, amelyet 1946. szeptember 5-én Párizsban írt alá Gruber osztrák külügyminiszter és De Gasperi olasz miniszterelnök a dél-tiroli német anyanyelvű lakosság jogait illetően. Ez a megállapodás az 1947. évi olasz békeszerződés I V. mellékleteként, annak integráns része lett, az úgynevezett osztrák államszerződéssel (1955.) kialakult nemzetközi jogi gyakorlatban pedig a dél-tiroli német kisebbség jogi helyzetének alapokmánya.

A diplomáciai gyakorlatban párizsi szerződésként ismert dokumentum a Bolzano/Bozen provinciában és Trento/Trient provincia vegyes lakosságú helységeiben élő német nyelvű állampolgároknak az olasz nyelvűekkel azonos és teljes jogegyenlőséget biztosít, és részletesen szabályozza a német nyelvű lakosság etnikai jellemzőinek védelmét szolgáló intézkedéseket. Az egyéni jogok szavatolása mellett közösségi jogok is megilletik a német nyelvű lakosságot. Az egyezmény külön indokolta a német nyelvű lakosság jogát az anyanyelvi oktatásra az elemi és középiskolában. A német mint hivatalos nyelv kapott elismerést azzal, hogy kimondták a német és az olasz nyelv egyenlőségét a közhivatalokban, hivatalos iratokban, valamint a kétnyelvű helységnevekben. Az egyezmény biztosította a korábbi években olaszosított családnevek visszaállításának jogát is. A német nyelvűek egyenjogúak a közhivatalok elnyerése szempontjából is, sőt, az állások elosztásánál a két (olasz, német) nyelvi csoport között az úgynevezett etnikai arány elvét alkalmazzák.

A Gruber-De Gasperi egyezmény lényeges eleme volt az autonómia kérdése. Az egyezmény értelmében ugyanis Bolzano provinciát és Trento provincia vegyes lakosságú közösségeit a régiókra jellemző autonóm törvényhozási és igazgatási jogosítványokkal kell felruházni.

Ezt a nemzetközi jogi kötelezettséget volt hivatott teljesíteni az 1948. január 30-án elfogadott 5. számú alkotmánytörvény, mely jóváhagyta Trentino-Alto-Adige (Trient-Oberetsch) különleges jogállású régió státútumát. Ez a régió a Tirolt ü magába foglaló Bolzano és a zömében olasz lakosságú Trento provincia egyesítésével jött létre, ráadásul - a párizsi szerződéssel ellentétben- a helyi német lakosság képviselőinek megkérdezése nélkül. A régió státútuma ugyan a többi olasz provincia jogosítványait meghaladó törvényhozási és igazgatási jogosultságot biztosított Bolzano számára, de azt oly mértékben kötötte a központi törvényekhez és az állam ellenőrző szerepéhez, hogy az kizárta a tényleges autonómiát.

Az említett alkotmánytörvény rendezte a német nyelvű optánsok helyzetét is, mégpedig úgy, hogy minden Olaszországban élő, annak idején Németország javára optált személy, továbbá az áttelepültek többsége visszanyerte olasz állampolgárságát.

Trentino-Alto Adige régió kapcsán szólni kell a rétoromán ladin nyelvcsoporthoz, melynek többsége Dél-Tirolban él, s a lakosságnak mintegy 4 százalékát teszi ki. Közösségi kulturális védelmüket szolgálja az anyanyelvi oktatás biztosítása az elemi iskolákban,

kulturális egyesületek működtetése, ladin nyelvű rádióadások rendszeresítése. A Dél-Tirolon kívül (például Trentóban) élő ladinok jogi helyzete azonban máig nem tisztázott.

A provincia regionális autonómiájának elmaradása és a nemzetközi egyezményben vállalt egyéb kötelezettségek késedelmes teljesítése vagy azzal ellentétes intézkedések foganatosítása Dél-Tirolban majd két évtizedes, erőszakos cselekményektől sem mentes ellenállást váltott ki. A robbantásos merényletek mellett az 50-es és a 60-as évek legfőbb jellemzője, hogy a dél-tiroli kérdés nemzetközi síkra terelődött. Ausztria mint a párisi szerződés részese, nagy szerepet játszott abban, hogy Dél-Tirol ügye olyan nemzetközi fórumok elé került, mint az Emberi Jogok Európai Bizottsága, a hágai Nemzetközi Bíróság és nem utolsósorban az ENSZ Közgyűlése. Ez utóbbi 1960-ban és 1961-ben hozott határozatot ebben a kérdésben. Az ENSZ-határozatok tulajdonképpen a felekhez intézett felhívást tartalmazták a vita békés rendezését illetően. Jelentőségük abban áll, hogy megerősítik a párisi szerződés alapelveit és Ausztria részvételi jogát a dél-tiroli német kisebbség helyzetének rendezésében.

Majd egy évtizedes belső és nemzetközi bizottsági tárgyalások után és azok alapján 1969-ben az olasz és az osztrák delegáció intézkedési csomagtervben (Paket) foglalta össze javaslatait, amit a végrehajtás menetrendjét tartalmazó okmány (Kalendárium) egészít ki. A dokumentumokat a két ország külügyminisztere, Aldo Moro és Kun Waldheim hagyta jóvá. A két parlament még abban az évben ugyancsak megerősítette a párisi szerződés végrehajtásának említett menetrendjét.

A csomagterv szám szerint 137 intézkedést irt elő a Bolzano (Bozen) központú Alto-Adige provincia német nyelvű lakosai azonos és teljes jogállásának, a kétnyelvűség kötelezettségének érvényesítésére, a helyi szokások védelmére, a helyi jellegű kulturális intézmények fejlesztésére, beleértve a rádió- és TV-adásokat is, illetve a helyi egyesületek jogi személyiségének elismerését illetően.

Az intézkedéscsomag egyik legfontosabb eleme az autonómia kérdése, annak megvalósítása a Gruber-De Gasperi egyezményben rögzített formában. Ehhez szélesíteni kell Bolzano provincia autonómiájának terjedelmét, amihez módosítani kell a régió státútumát. Ez pedig csak új alkotmánytörvény megalkotásával lehetséges, a végrehajtását szolgáló jogszabályokkal együtt. A provincia új hatásköréhez megfelelő hivatalokat, személyzetet és pénzügyi eszközöket kell biztosítani.

A csomagterv intézkedett az Állandó Dél-Tirol Bizottság (Hetes Bizottság) felállításáról. Az intézkedéscsomag végrehajtásában konzultatívenlőző szerepet kapott a régió részéről a 12 tagú bizottság, Dél-Tirol részéről pedig az úgynevezett hatos bizottság.

A dél-tiroli kérdés 1972-1992 között

Az 1972-től napjainkig tartó fejlődés főbb elemei a következők:

a) Autonómia, hatáskörök, intézményrendszer

Trentino-Alto-Adige régió státútumának alkotmányos revízióját az 1971. november 11-én elfogadott 1. számú alkotmánytörvény hagyta jóvá, mely 1972. január 20-án lépett hatályba. A régiót két provincia, az olasz többségű Trento és a német többségű Alto-Adige (Bolzano) alkotja. A régió keretén belül a két provincia partikuláris autonómiához jut. Dél-Tirolnál maradvá, a provincia számos olyan törvényhozási és igazgatási funkciót vesz át, amelyet addig a régió vagy az olasz állam gyakorolt, beleértve a mezőgazdasági és az idegenforgalmi ágazatot is. A provincia teljes autonómiát élvez az iskolaügy, az ipar, a turizmus, a kereskedelem, a környezetvédelem és a településfejlesztés terén. Nem tartozik Dél-Tirol hatáskörébe: katonaság, rendőrség, biztonsági szolgálat, bíróság, adók, vámilletékek. A regionális hatáskörök, hivatalok és személyzet átruházásáról a köztársasági elnök 1972.

augusztus 13-i, 670. számú rendelete intézkedett, mely a régió státútumát jóváhagyó alkotmánytörvények egységes szövegén alapul.

A provincia alapintézményei a régió intézményrendszerét követik: tanács-bizottság-elnök. A két provincia tanácsának közvetlenül választott tagjai egyúttal a régió tanácsának is tagjai. (A képviselők többsége az egyetlen német párt, a Dél-Tiroli Néppárt - SVP - soraiból kerül ki, de a törvényi előírások szerint az olasz pártokkal közösen kell gyakorolni a hatalmat. A legerősebb helyi olasz párt azonban a magát újfasisztának tartó Movimento Sociale Italiano. Az SVP végül is az olasz kereszténydemokratákkal alkot koalíciót.) Ez utóbbi ülésre felváltva kerül sor a két provinciában. A provincia tanácsa számos tárgykörben teljes és konkuráló törvényhozói jogosítványokkal bír. A provincia az Alkotmánybíróság előtt megtámadhatja a központi törvényeket (1972/670. számú rendelet).

A döntéshozatali mechanizmust érintő előírások szerint abban az esetben, ha a provincia törvényjavaslata sérti valamely nyelvi csoport jogegyenlőségét, akkor az ebből a nyelvi csoportból kikerült képviselők többsége a nyelvi csoportok elkülönített szavazására szólíthat fel. Ha a törvényt a szavazásra felszólító nyelvi csoport képviselőinek kétharmados ellenszavazata ellenére is elfogadják, akkor ez a csoport megtámadhatja a törvényt az Alkotmánybíróság előtt. Amíg az eljárás tart, az elfogadott törvény hatályban marad (1972/670. számú rendelet).

b) Anyagi források

A pénzügyeket illetően a provinciának nincs önálló adóztatási joga, de megkapta az ott szedett adók 9/10 részét, valamint az állami egészségügyi költségvetés és a régiók külön fejlesztési programjaira előirányozott állami támogatás arányos részét. Ez azt jelenti, hogy a provincia automatikusan megkapta valamennyi fontos gazdasági és közjóléti ágazat összes ráfordításainak 1,6 százalékát. Ez a 80-as évek közepén 0,01 százalékkal nőtt, a provincia lakosságának az ország összlakosságához, illetve a provincia területének az állam összterületéhez viszonyított aránya alapján.

A külső forrásokat kiegészíti az Európai Közösség mezőgazdasági céltámogatása, melyet főként a hegyvidéki övezetek parasztgazdaságainak modernizálására és ártámogatásra használnak fel; A provincia fontos saját bevételi forrása az idegenforgalomhoz kapcsolódó hitelműveletek hozadéka.

c) Az etnikai identitás kérdése

Dél-Tirolban az etnikai hovatartozás kérdése nagy jelentőséggel bír. Ez határozza meg, hogy a gyerek melyik iskolába fog járni, ennek függvénye az álláshoz jutás a közigazgatás minden szintjén, az állami lakások kiutalása, valamint a választott tisztségekre történő jelölés.

Az alábbiakban e kérdés három aspektusát tekintjük át.

Nyelvkérdés (iskola, hivatal, bíróság)

Az 1972 óta tartó folyamatnak is fontos eleme, hogy egyenlőnek ismerik el a három dél-tiroli nyelvet (német, olasz, ladin). A korábbi gyakorlat szerint az állam nemzeti nyelve volt a döntő. Most már nem nemzeti államnyelvről van szó, hanem egyenlő nyelvekről.

a) Iskolaügy

A provincia önállóan dönt az iskolák ügyeinek intézésében. Az óvodában, az általános és középiskolákban az oktatás anyanyelven folyik, és csak anyanyelvű tanárok taníthatnak. Minden iskolában kötelező a második nyelv oktatása: a németben az olasz és fordítva.

A ladin iskolák kivételt képeznek ez alól, németül és olaszul is meg kell tanulniuk a gyermekeknek. 1988 óta engedélyezik, hogy az általános iskolákban ladin nyelven tanítsák a földrajzot.

A kilencvenes évek elején Dél-Tirolban 143 német, 59 olasz és 12 ladin nyelvű iskola működött. Dél-Tirolban nincs egyetem, kivéve a Brixenben (Bressanon) lévő teológiai

kollégiumot, ahol az ausztriai Innsbruck Egyetem számára képeznek diákokat. A dél-tiroli német diákok Ausztriában vagy Németországban járnak egyetemre. Innsbruckban évente körülbelül 2300 dél-tiroli tanul, az osztrák diákokkal azonos feltételek mellett. Oktatásukról a provincia és Ausztria gondoskodik. Az olasz állam pénzbeli támogatásban részesíti a szegényebb családi háttérrel rendelkező dél-tiroli egyetemistákat.

b) Hivatalok

Mint arról már szó volt és lesz, Dél-Tirolban a közalkalmazotti és köztisztviselői helyek betöltése minden szinten nyelvvizsgálóhoz kötött. A 752/1976. számú köztársasági elnöki rendelet kötelező nyelvvizsgát (német és olasz) ír elő, bár ez alól kivételt képeznek a katonaság és a biztonsági szolgálat kötelékébe tartozók. Vagyis a közhivatalokban kötelező a kétnyelvűség, ahol ladinok is élnek, ott a három nyelv ismerete szükséges az állások betöltéséhez. Az állam ezt anyagilag is támogatja azzal, hogy nyelvpótlékot ad a közhivatalnokoknak.

c) Bíróság

Ami a bírósági nyelvhasználatot illeti, a kereseteket német nyelven is be lehet nyújtani, de minden ítéletet olaszul kell kihirdetni, és minden kimondott szót le kell fordítani olaszra. Eddig az összes hivatalos okmányt olaszul állították ki a bíróságokon.

1993. május 2-án lép életbe az a törvény, amely kötelezővé teszi a kétnyelvűséget a bíróságokon. Eszerint a bíróságokon, ha mindkét fél német, az ügyiratokat németül fogják kiállítani, ha mindkét fél olasz, akkor pedig olaszul. A „vegyes nemzetiségű” ügyekben fordítókat és fordításokat kell alkalmazni.

Nyilatkozattételi kötelezettség, az etnikai-nyelvi hovatartozásról

A provinciában mindenkitől megkövetelik, hogy az országos népszámlálás idején hivatalos nyilatkozatot tegyen arról, hogy melyik etnikai csoporthoz tartozik. A gyermek nevében a szülők nyilatkoznak, s a hatóságok nem vonhatják kétségbe ezt a nyilatkozatot (1976. július 26-i, 752. számú köztársasági elnöki rendelet).

A 80-as években komoly problémaként jelentkezett a vegyes házasságból származók nyilatkozattételre kötelezése. Egyrészt ez a csoport nem tudott és nem is akart olyan nyilatkozatot tenni, amellyel csak a három nyelvi csoport (német, olasz, ladin) közül választhatott egyet. Másrészt a nyilatkozattételt az állampolgári jogegyenlőséget kimondó alkotmányos tétel megsértésének tartották. Az Államtanács 1984. április 17-i, 439. számú határozata jogellenesnek nyilvánította a nyilatkozatot megkövetelő jogszabályt, mert az nem tette lehetővé az állampolgárok számára, hogy „másnyelvűnek” vagy „vegyes” nyelvűnek deklarálják magukat.

1991-ben a nyelvi csoportok népszámláláson alapuló újjászervezését célzó tárgyalások során a dél-tiroliak javasolták: Dél-Tirol valamennyi lakosa számára lehetővé kell tenni, hogy nyelvi hovatartozásukról (német, olasz, ladin vagy más) valós nyilatkozatot tehessenek, de azzal a feltétellel, hogy a három elismert nyelvi csoportot védő és preferáló intézkedések hatályban maradnak. Külön kiemelték, hogy a nyilatkozatnak két formát kell adni: az egyiket statisztikai célokra kell felhasználni, a másikkal pedig az etnikai arányossági rendszer fenntartását kell elősegíteni. A központi kormányzat elfogadta a javaslatot, ami az 1991. augusztus 1-jei, 253. számú törvényerejű rendeletben nyert jogi formát.

Az etnikai arányosság elve

Az etnikai arányok elvét korábban csak a provincia adminisztrációjának hivatalnokaira alkalmazták. 1972-ben ezt kiterjesztették a provinciában működő összes állami és félállami hivatalra, a belügyminisztériumi és a rendőrségi hivatalok kivételével. Ezt a kérdést szabályozza a 752/1976. számú köztársasági elnöki rendelet is, amely előírta, hogy 2002-ig az állami és a vegyes közhivatalokban a munkavállalók részarányát az adott területen lakók százalékos (népszámlálási) arányának megfelelően kell alakítani. A nyelvvizsga útján igazolt nyelvtudás azonban, a házmestertől az igazgatóig, minden szinten alapvető feltétele a

felvételnek, az elő- és átképzésnek. E kérdéskör kapcsán is felmerült az állampolgári egyenlőség alkotmányos elvének sérelme, de az Alkotmánybíróság 1985-ben alkotmányosnak nyilvánította az állami állások betöltésénél megkövetelt etnikai arányosságra és, kétnyelvűsége vonatkozó dél-tiroli előírásokat.

Az állami és félállami hivatalok állásaira jelentkezők és azokat elnyerők számát több tényező is befolyásolta. Ezek közül a legfontosabb a nyelvvizsga-követelmény, de hasonló erejű a provincia adminisztrációjának és az idegenforgalmi ágazatnak az elszívó hatása is. A csomagterv (Paket) végrehajtási intézkedései szerint, például a vasúti és postai szolgáltatások terén, Olaszország más területeiről is lehet munkaerőt alkalmazni, de csak határozott időre (12 hónap) szóló szerződéssel, amit nem lehet megújítani.

Az autonómia-státútum a helyes etnikai arány kialakítását 2002-ig irányozta elő. Akkorra a tervek szerint ki kell egyenlítődniük az arányoknak. Azután a munkahely betöltése felszabadul a nemzetiségi megkötés alól. Ez azonban megbomlott az olasz nyelvi csoport számbeli csökkenésével. Ennek oka a főként olaszokat foglalkoztató ipari szektor válsága volt, amit munkanélküliség, infláció és egyéb negatív jelenségek kísértek. Az olasz nyelvűek kezdték elhagyni a provinciát. Mindez kihatott a közigazgatásra is, hiszen a helyes etnikai arány megtartása érdekében az állami és félállami hivatalokban az évek során több ezerrel kellene csökkenteni az olasz nyelvűek számát. A foglalkoztatási nehézségek miatt az olasz közösség tagjai magukat vagy gyermekeiket a német nyelvi csoporthoz tartozónak kezdték deklarálni, s a gazdasági okok mellett ez is hozzájárult távozásukhoz.

A dél-tiroli kérdés lezárásának eljárási garanciái

A fentebb említett intézkedéscsomag végrehajtási menetrendje a dél-tiroli kérdés majdani lezárásának eljárási garanciái közé iktatta a viszályok békés rendezéséről, vagyis a nemzetközi bíraskodásról szóló strasbourgi egyezmény (1957) 27. cikkének a) pontját módosító olasz-osztrák szerződés parafálását, illetve aláírását. Ezzel az egyezmény a két állam közötti vitákra akkor is alkalmazható, ha a viták az egyezmény hatályba lépését megelőző viszonyokból vagy tényekből erednek. A szerződést 1969-ben parafálták, és a két köztársasági elnök 1970-ben írta alá. A bilaterális szerződés parlamenti jóváhagyásának feltétele volt a Trentino-Alto Adige régió státútumát érintő (1971. évi) alkotmánytörvény elfogadása. Az alkotmánytörvény végrehajtási rendeletei közül az utolsónak a közzététele ismét kapcsolódik a bilaterális szerződéshez, mégpedig úgy, hogy az utolsó végrehajtási rendelet közzétételétől és a szerződés ratifikációs okmányainak kicserélésétől számított ötven napon belül Ausztria zárónyilatkozatot tesz, amit olasz részről szóbeli jegyzékkel fognak tudomásul venni. Ennek megtörténte után a két fél közös kormánynyilatkozatot tesz az ENSZ főtitkáránál a vita lezárásáról, majd ugyancsak közös nyilatkozatban notifikálják a nemzetközi bíraskodásról szóló kétoldalú szerződést a Nemzetközi Bíróságnál, valamint az Európa Tanács főtitkáránál. Mindezek után kerül sor a baráti együttműködésről szóló olasz-osztrák szerződés megkötésére.

1992. április 22-én az olasz kormány hivatalosan tájékoztatta Ausztriát arról, hogy a fentiekben vázolt kötelezettségeinek eleget téve minden jogszabályt meghozott és életbe léptetett ahhoz, hogy az Alto-Adige (Dél-Tirol) provinciában élő, német nyelvű kisebbség (a provinciában többség) érvényesíthesse különleges jogait.

Bibliográfia

- Agostini, P. - Zendron, A.: *Quaranta anni tra Roma e Vienna*. Roma, ERI, 1987.
Alcock, A.: *History of the South Tyrol Question*, London, M. Joseph, 1970.

- Alcock, A.: Proportional Representation in Public Employment as a technique for diminishing conflict in culturally divided communities: The Case of South Tyrol. *Regional Politics and Policy* (London), vol. 1, No 1, 1991, 74-86.
- Bin, Roberto: Regione e minoranze etnico-linguistiche. *Le Regioni* (Bologna), vol. XVII. No 4, 1989, 1009-1016.
- Bonamore, D.: Il diritto alle scuole con lingua d'insegnamento diversa nelle norme costituzionali e ordinarie. *Giurisprudenza Costituzionale*, 32 (I): 3107-3129/1987.
- Bonell, L.-Winkler, I.: Südtirol und die Europäische Gemeinschaft: EG-Recht doch keine Gefahr für Autonomie? *Juristische Blätter* (Ausztria), 111:83-87/1987.
- Carrozza, Paolo: I criteri di selezione linguistica del personale delle amministrazioni pubbliche: la situazione attuale in Italia. *Revista de Llengua i Dret* (Barcelona), 1989. No 12, 113-134.
- Codice di Diritto Amministrativo 1-2.* (Falletti-Vanadia). Milano, Pirola Ed. 1989. Cuocola F.: Diritto e politica nella giurisprudenza costituzionale in materia di Regioni. *Giurisprudenza Costituzionale*, 32 (I): 334-362/1987.
- De Guttry, A.-Ronzitti, N. (éd.): *I rapporti de vicinato tra Italia e Austria*. Milano, Giuffrè, 1987.
- Dél-tiroli riport. Regionális Európa. *Köztársaság* (Budapest), 1992. 18. 105-109.
- Ermacora, F.: *Südtirol und das Vaterland Österreich*, Wien-München, 1984.
- Gál Gyula: A dél-tiroli kérdés nemzetközi jogi vonatkozásai. *Jogász Szövetségi Értekezések*, 1989. 2. 86-104.
- Héraud, Guy: Népek és régiók Európája. Regio, 1991. 2. 74-88.
- Italia, V.-Lipschitz, G.: A képviselői és közigazgatási szervek autonómiájának problémái Olaszországban. *Állam és Igazgatás*, 1985. 6. 536-542.
- Italy, 1989-1990. Paris, OECD, 1990.
- Joó Rudolf: *Etnikumok és regionalizmus Nyugat-Európában*. Budapest, Gondolat, 1988.
- Klein, Gabriella: *La politica linguistica del fascismo*. Bologna, Il Mulino, 1986.
- La experiencia regional italiana. *Documentacion Administrativa* (Madrid), 1981, 2 vols. *Le minoranze etniche e linguistiche: Atti del II Congresso Internazionale* (Piana degli Albanesi, 11-IX-1988). Palermo, Grafiche Renna, 1989.
- Mannheimer, Renato (ed.): *La Lega lombarda*. Milan, Feltrinelli, 1991.
- Mederer W.: Minderheitenautonomie als Element europäische Rechtskultur - ein Problem auftriss am Beispiel Südtirol. *Rechtskultur-Denkultur: Ergebnisse des Ung.- Öst. Symp.* Stuttgart, 1989. F. Steiner Verlag. (*Archiv für Rechts- und Sozialphil Beheft 35.*)
- Meghnagi, Saul (éd.): *Lingua, cultura, educazione: tutela delle minoranze* (Materiali e documenti). Roma, IRES/CGIL, 1983.
- Menegazzi Munari, F.: Autonomia regionale e attuazione dei regolamenti comunitari. *Diritto Comunitario e degli Scambi Internazionali*, 27:555-568/1988.
- Nemzetközi szerződések, 1945-1982.* (Szerk.: Halmosy Dénes). Budapest, 1985.
- Palazzoli, C.: *Les régions italiennes*. Paris, Libr. Générale, 1966.
- Pinar Manas, J. L.: *Les relaciones entre el Estado y las Regiones: la experiencia italiana*. Madrid, IEAL, 1986.
- Pizzorusso, A.: *Il pluralismo linguistico da Stato nazionale e autonomie regionali*. Pisa, Pacini, 1975.
- Pizzorusso, A.: L'uso delle lingua come oggetto di disciplina giuridica. *Le Regioni* (Bologna), vol. XVIII. No 1, 1990, 7-22.
- Ragionieri, E.: *Italia giudicata 1851-1945*. Bari, Ed. Laterza, 1969.
- Reggio d'Aci, E.: *La regione Trentino-Alto Adige*. Milano, Giuffrè, 1987.
- Romano, S.: *Histoire de l'Italie du Risorgimento à nos jours*. Paris, Le Seuil, 1977.
- Schindler, D.: South Tyrol. In: *Encyclopedia of Public International Law*, Inst. 12, 1990, 348 et all.
- Schramm, D.-Frick, W.: Haushaltgebarung und Schutz der Sprachgruppen im Sonderstatut für die Region Trentino-Südtirol. *Juristische Blätter* (Austria), 107:207-216/1985.
- Skrypczak, T.: Regionalizm w Wloszech. *Studia praw.*, Wroclaw, 1986.-Z. 3/4-s. 369-402.
- Vedovato, V.: Tutela delle minoranze linguistiche. Progetti di legge al Parlamento italiano. *Rivista di Studi Politici Internazionali*, 56/1989. 593 et all.
- Wimmer, N.-Mederer, W.: Die staatsrechtliche und finanzielle Bedeutung der Autonomie am Beispiel Südtirol. *Juristische Blätter* (Austria), 107:518-528/1985.
- Zeller, Karl: *Volkszählung und Sprachgruppenehörigkeit in Südtirol*. Bolzano, Athesia, 1991.

KATALIN SIPOS

THE PROTECTION OF LANGUAGE MINORITIES IN ITALY

The article is a part of the small monograph by the author to be published soon, which deals with the historical and legal aspects of regionalism on the basis of Italy, Spain and France as examples.

Italy has changed in 1948 not only the form of state, but in the framework of the new Constitution it has shaped the third element of the territorial-administrative system of the state, the system of the two main groups of regions (i.e. special legal status regions-regular regions). The arrangement of the five regions with special legal status were made necessary by economic, geographic, historical and ethnic aspects. All five regions are so-called marginal territories, beside, the backward of the economy among others are characterized the fact that compact ethnic groups (Trentino-Alto Adige: South Tyrolean German-speaking minority, Rhäto-Roman ladinos) and ethnic-language minorities (Valle d'Aosta, French and Germans; Friuli-Venezia Giulia Slovenians, Croatians and also Rhäto-Roman Friaulans) live. Although in Italy hardly 2% of the population belongs to other nationalities, the presence of language minorities living in one bloc is reflected by Article 6 of the Constitution, declaring that the Republic protects the language minorities with appropriate measures. However, a general law aiming the protection of all language minorities has not taken place yet. The statutes of the Italian regions approach the minority problem different ways. This fact is due partly to the fact that the Italian Constitution in the same time declares the principle of a unitarian nation and the obligation of protecting the language minorities, on the other hand due to the fact that the Germans of South Tyrol and the Slovenians of Triest are protected by international treaties too.

The author divides the means of protecting the language minorities of Italy. One is the protection of human and citizen rights, the communal assurance of cultural rights, the other is a form of territorial autonomy characterizing the regions with special status, related to provinces and based on international treaties as in the case of South Tyrol.

In South Tyrol the problem of ethnic relations has a great importance as the whole system is based upon it. The main elements of this question:

Obligation of declaration on relation to an ethnic-language group (German, Italian, Ladin). This declaration should be given at the time of national poll. According to the Law Decree 253 of 1991 beside the three recognized language groups as a fourth category other language relation also could be mentioned.

The principle of ethnic proportionality is also applied in filling all state or semi-public office jobs operating in the province since 1972. The Decree of the President of the Republic, 752/1976 prescribes that until 2002 in South Tyrol in the state and mixed public offices the ratio of employees should be arranged according to the % proportion of the ethnics living on the given territory. (German - 66%, Italian - 30%, Ladin - 4%). The condition of the job placement, the preliminary and further education is the language knowledge proved by language examination.

An important element of the language problem (school, office, court) that all three South Tyrolean languages are recognized as equal.

A latest reflection of the South Tyrolean question that the Italian government officially has informed Austria in April 221992 that it has fulfilled its obligation taken in the package plan and has taken every measures for the purpose that the German language minority, which is actually a majority in Alto Adige, can live with its exceptional rights.